

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ
ВАЗИРЛИГИ**

**ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА БИЛИМ ВА ИННОВАЦИЯЛАР
МИЛЛИЙ МАРКАЗИНИНГ ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
АГРОХИЗМАТЛАР МАРКАЗИ**

**Тухум йўналишидаги паррандаларни парваришlash
технологиялари бўйича**

ТАВСИЯЛАР

AKIS

**QISHLOQ XO'JALIGIDA BILIM VA
INNOVATSIYALAR MILLIY MARKAZI**

Нукус – 2022 йил

Мазкур қўлланмада кўп тармоқли фермер хўжаликларида, аҳоли хонадонларида паррандаларни боқиш ҳамда асрашга доир тавсиялар келтирилган. Тавсиялар Ўзбекистон паррандачилар уюшмаси маълумотлари асосида тайёрланди.

Паррандаларнинг hozirgi kunda aholi xonadonlarida tuxum йўналишидаги замонавий юқори махсулдор кроссларидан Ломанн (Германия), Хайсекс, Бованс, Декалб (Голландия), Хайлайн (АҚШ) ва Родонит-3 зотларини боқиш мумкин.

Парваришлаш-ахоли хонадонларида паррандалар катакларда ёки ерда боқилади. Улар, асосан, куруқ аралашма емлар билан озиклантирилади. Бир бош товук учун бир йилда ўртача қуйидаги миқдордаги аралашма ем талаб этилади (кг):

- катакларда боқиландиган тухум берадиган товуклар учун-**50**;
- гўшт олинандиганлари учун-**65**;
- икки ойгача бўлган бройлер жўжалари учун-**4,7**;
- тухум олишга мўлжалланган 5 ойликкача жўжалар учун-**11,8**;

Жўжа очириш учун тухум олишда 5-7 та товукқа 1 та хўроз қўйилади. Хўрозлар 2-3 йил фойдаланилади. Товуклар томорқадан чиқадиган буғдой колдиклари, маккажўхори, сабзаот махсулотлари, қовун-тарвуз пўчоқларини танламасдан ейди. Товукларни катакларда сақлаб боқиш учун тирик вазни ва ривожланиш даражасига қараб ўстириш цехида вояга етган 110-120 кунлик макиён жўжалар танлаб олинади. Товукхонага бир хил ёшдаги парранда жойлаштирилиши тавсия этилади. Урчитилувчи товуклар галаси учун ташқи кўриниши ва уруғ сифати баҳоланган хўрозлардан фойдаланилади, хўрозларнинг макиёнларга бўлган миқдори 1:7 нисбатда бўлиши тавсия этилади. Товукларни тирик вазни ойига бир марта ўлчанади. Паррандани ўтказишдан олдин сув узатиш тизими яхшилаб ювилади ва ишлаши текшириб чиқилади. 3-4 соат вақт ўтиб паррандалар сувни тўғри топиб ичаётганига ишонч хосил қилгандан кейин озуқа тарқатилади. Сувни ичаётганлигини ҳар куни назорат қилиб бориш жуда муҳимдир. Товукхона микроклим меъёрлари: ҳаво ҳарорати 18-20⁰С иссиқликни, нисбий намлик 60-70 фоизни, йил мавсумлари бўйича ҳаво алмашинуви совуқ даврларда 0,8-1,0 м³/кг.ни ва иссиқ даврларда 5 м³/кг.ни ташкил этиши керак.

17 ҳафтадан юқори ёшдаги парранда учун меъёрлар

1-жадвал

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Ер(пол)да боқиш	Катакларда боқиш
Вентиляция (шамоллатиш)	1 кг. тирик вазнга	4 м ³ /соат	4 м ³ /соат
Жойлаштириш зичлиги	1 м ²	6-8 бош	22 бош
	1 м ² (иссиқ иқлимда)	6 бош	-
	1 бош	-	500 см ²
Сув ичириш fronti	1та сувдон	100 бош	-
	1та сувдон (иссиқ иқлимда)	70 бош	-
	1та ниппель	9бош	5 бош
Озиклантириш fronti	озуқа занжири	10 см	12 см
	1та емдон	20 бош	-
Уя	уя (алохида)	4-5 бош	-
	уя 1 м ² (гуруҳга)	120 бош	-

Изоҳ: агар паррандахона поли тахтадан ясалган бўлса, парранда жойлаштириши зичлигини 8 бош/м² гача қўпайтириши мумкин.

Товуқлар парваришида ёруғлик тартиби

2-жадвал

Т/р	Ёруғлик кучи (люкс)	Ёруғлик (соат)			Қоронгулик (соат)
		Давомийлиги	Вақт давомийлиги		Вақти
1	5	4	8 ⁰⁰ -12 ⁰⁰	1	12 ⁰⁰ - 13 ⁰⁰
2	7 - 8	4	13 ⁰⁰ -17 ⁰⁰	9	17 ⁰⁰ -2 ⁰⁰
3	10	2	2 ⁰⁰ -4 ⁰⁰	4	4 ⁰⁰ -8 ⁰⁰

Тухум кунига 4–5 марта, биринчиси эрталабки озуқа тарқатиш олдидан йиғилиши лозим. Гўнги ҳар куни йиғилади, товуқхона доим тоза бўлиши керак. Хона ҳавосида аммиак, водород сульфиди, карбонад ангидрид, азотли оксидларнинг меъёрдан ошиб кетиши, кислород микдорининг камайиб кетиши кимёвий омилларга киради. Бу омиллар ҳам парранда маҳсулдорлигига салбий таъсир қилади. Тухум йўналишидаги товуқларни катакларда сақлаш ўзига хос афзалликларни беради. Паррандаларни катакда сақлаш ерда боқишга нисбатан бир неча устунликларга эга. Жумладан катак ускунасининг турига қараб бир неча баробар кўп паррандалар боқиш имконини беради. Бундай парваришlash вақтни, озуқа сарфини тежайди ва тухумни сифатини яхшилайти. Паррандачиликда тухум берувчи товуқлар учун бир ярусли ОБН-1, икки ярусли ККТ, уч ярусли БКН-3, олти ярусгача бўлган ТЕХНА русумли катаклар, насли тухум берувчи она товуқлар учун икки ярусли КБР-2 ва L-112 русумли ускуналар қўлланилмоқда. Ҳозирги вақтда Германиянинг “MELLER”, “HELLMANN” ва “SALMET”, Италиянинг “FACCO”, Украинанинг “ТЕХНА”, Туркиянинг “KAVSAR”, Эроннинг “ARSAMKAR” компанияларининг технологик илғор анжомлари саноат паррандачилигининг замонавий талабларига тўлиқ жавоб беради. Хитой давлатида ишлаб чиқилган паррандачилик технологик анжомларига ҳам паррандачилар томонидан талаблар мавжуд.

Товуқларни озиклантириш - сифатли озуқалардан тайёрланиб, тўйимлилиги меъёрлар бўйича мувозанатлаштирилган озуқалардан фойдаланмасдан, товуқларнинг юқори маҳсулдорлигига ва яхши иқтисодий юқори самарадорликка эришиб бўлмайди. Товуқлар рационада энергиянинг асосий манбаи бўлиб, донли озуқалар (*маккажўхори, бугдой, оқжўхори, арпа, сули*), ёғли озуқалар, маккажўхорига ишлов бериш чиқиндилари (*глютен, муртак*), ўсимлик ёғлари ва бошқалар хизмат қилади. **Протеин манбаи сифатида** (*шрот, кунжара*), гўшт–суяк ва гўшт–пат унларидан фойдаланган маъқул. Кўпинча балиқ унининг сифатсиз бўлиши товуқларга ўсимлик оқсили хомашёсини (*ёғли соя, нўхат, шолғом, картошка оқсили ва шу кабилар*) беришни тақозо қилади.

Қуйидаги жадвалда товуқларга бериладиган озуқа меъёри, рацион таркиби миқдорига нисбатан фоиз ҳисобида берилган: Ишлаб чиқаришни арзонлаштириш, озуқаларни иқтисод қилиш учун парранданинг маҳсулдорлик даражасини инобатга олган ҳолда, озиклантиришнинг уч фазали дастурига ўтишни тавсия қиламиз.

100 грамм озуқа таркибидаги энергия алмашинуви (ОЭ) учун килокалорияда, қолганлари учун фоизда берилган

3-жадвал

№	Моддалар номи	Ёш товуқлар (22-47 ҳафталик)	Товуқлар (47 ҳафтадан юқори)
1	Энергия алмашинуви (ОЭ)	270	260
2	Оқсил (хом протеин)	17	16
3	Клетчатка (бириктирувчи тўқима)	5	6
4	Лизин	0,75	0,7
5	Метионин	0,32	0,30
6	Цистин	0,30	0,27
7	Триптофан	0,17	0,16
8	Аргинин	0,90	0,85
9	Гистидин	0,34	0,32
10	Лейцин	1,30	1,28
11	Изoleyцин	0,66	0,62
12	Фенилаланин	0,54	0,51
13	Тирозин	0,40	0,37
14	Треонин	0,45	0,43
15	Валин	0,64	0,60
16	Глицин	0,79	0,74
17	Са (кальций)	3,10	3,10
18	Р (фосфор)	0,70	0,70
19	Na (натрий)	0,30	0,30

Товуқларнинг юқори потенциал генетик маҳсулдорлигига **қатъий мувозанатлаштирилган озуқа ем орқали** эришиш мумкин.

Тухум вазнининг юқори бўлиши рациондаги **хом протеин (оқсил), линолевая кислотаси ва метионин моддаларининг** миқдор даражасига тўғридан тўғри боғлиқ бўлади.

Товуқларни фазаларга бўлган ҳолда асосий озуқалар таркиби, %

4-жадвал

Озуқа таркиби	Товуқлар ёши			
	17 ҳафта (маҳсулдорлик 5% гача)	18-45 ҳафта (5% дан юқори) (1-фаза)	46-65 ҳафта (2-фаза)	66 ҳафта ва ундан юқори (3-фаза)
Бугдой дони	38	40	40	38
Маккажўхори дони	20	20	20	15
Соя шроти	15	15	10	8
Кунгабоқар шроти	12	14	14	16
Ўсимлик ёғи	3	3	2,4	2,2
Лизин (моноклоридгидрат)	0,12	0,16	0,15	0,1
Метионин	0,14	0,18	0,15	0,15
Озуқа оҳаги (известняк)	8	8,5	8,5	8,5
Трикальций фосфат	1,5	1,5	1,5	1
Ош тузи	0,3	0,3	0,3	0,3
Чой содаси	0,1	0,1	0,1	0,1
Бундан ташқари, витамин-минералли премикс	0,1	0,1	0,1	0,1

Бир рациондан, бошқа рационга ўтказишда товуқларнинг ёши билан эмас, балки тухум бериш маҳсулдорлигига қараб ўтказилади.

Товуқларнинг тухум бериш мавсумида уларнинг ҳар 10 кунлик давр ичида товуқларни кунлик тухум бериш кўрсаткичлари ва тўйимли моддаларга бўлган талабларини инобатга олган ҳолда рацион таркиби мукаммаллаштирилиб борилади. Озуқа таркибини даврлар орасида тубдан ўзгартиришдан сақланиш лозим.

Озуқанинг тавсия этилаётган тўйимлилик ўлчамлари унга биологик фаол моддаларни кўшиш меъёрлари албатта товуқларга бериладиган озуқаларнинг кунлик миқдори билан боғланиши керак.

Бир бош товуққа кунига сарфланадиган озуқа сарфи меъёрлари

5 жадвал

Ёши (ҳафта)	Озуқа истеъмоли (г)	Ёши (ҳафта)	Озуқа истеъмоли (г)
18	82	26	112
19	92	27	114
20	98	28-40	115
21	100	41-50	114
22	104	51-61	113
23	106	62-72	112
24	108	73-80	111
25	110	-	-

Озуқа қўшимчалари - озуқа қўшимчалари рацион таркибига кирувчи асосий моддалардан иборат бўлиб витаминлар, микроэлементлар, ферментлар, антиоксидантлар ва каротиноидлар (тухум сариғи) ҳисобланади. Рацион таркибига кирувчи зарур бўлган асосий озуқа қўшимчалари миқдорлари ўзгариши ва бир-бирини қоплаши мумкин, шу билан бирга озуқанинг тўйимлилиги сақланиб қолади.

Тухум йўналишидаги товукларни витаминларга бўлган талаби

6-жадвал

№	Витаминлар номи	Ёш товуклар (22–47 ҳафталик)	Товуклар (47 ҳафтадан юқори)
1	А	7,0	7,0
2	D ₃	1,5	1,5
3	Е	5,0	5,0
4	К	1	1
5	B ₁	0	0
6	B ₂	3	3
7	B ₃	20	20
8	B ₄	250	250
9	B ₅	20	20
10	B ₆	4	4
11	B _c	0	0
12	B ₁₂	0,025	0,025
13	Н	0,1	0,1
14	С	0	0

1 тонна озуқа таркибидаги А, D₃ витаминлари учун миллион ИЕ (интернационал бирлик)да, қолганлари учун граммда берилган.

Сув таъминоти - паррандадан юқори маҳсулот олишда нафақат юқори сифатли ва тўйимли мувозанатлаштирилган озуқалар керак бўлади, балки тоза ичимлик суви ҳам катта аҳамиятга эгадир. Агар маҳаллий сув ишлатилаётган бўлса, унда сувнинг сифатини лабораторияда мунтазам текширтириб туриш тавсия этилади. Ичимлик суви таркибида тузлар миқдори меъёрдан жуда кўп бўлса, бу тухум қобиғи сифатининг пасайишига олиб келади.

Товукларни ер (пол)да парвариш қилиш-тухум бериш даврида товукларни ер тўшамада боқиш ва парваришlash мўлжалланган бўлса, жўжаларини ҳам ёшлигидан ер тўшамада боқиб парваришlash лозим бўлади. Маҳсулдорлик даврида кокцидиоз касаллигидан зарарланишни олдини олиш чораларини кўриш мақсадга мувофиқ бўлади. Бунинг учун товукларда кокцидиоз касаллигига қарши иммунитетни бутун маҳсулдорлик даврида сақлаб туриш режасини амалга ошириш талаб этилади.

Боқилаётган товуклар зичлиги-паррандани 1 м² ерда парваришlash зичлиги боқиш услуби ва бинодаги микроклимни сақлаш услубларига боғлиқ. Товукларни умумий 1 м² ерда парваришlash зичлиги 6-8 бошни ташкил этади. Маҳаллий тавсияларга риоя қилган ҳолда, парваришlash

зичлигининг тухум вазни ва унинг қобиғи сифатига бўлган таъсири доимий назорат қилиб борилади.

Майда тош бериш миқдори, ҳажми ва муддати

7-жадвал

Ёши	Бериш муддати	Меъёри	Ҳажми
1-2 ҳафта	Ҳафтада 1 марта	1 г/товуқ	1-2 мм
3-8 ҳафта	Ҳафтада 1 марта	2 г/товуқ	3-4 мм
9 ҳафтадан юқори	10 кунда 1 марта	3 г/товуқ	4-6 мм

Ердаги тўшама - ёғоч қипиғи ёки майдаланган сомон товуқлар учун энг яхши ва қулай ер тўшама ҳисобланади. Парранда захарланишини олдини олиш ва тухум таркибида моддалар қолдиғи бўлишидан сақланиш учун фақат ишлов берилмаган дарахтдан олинган қипиқ ерга тўшама учун ишлатилади. Қипиқнинг намлигини кетказиш учун хона яхшилаб шамоллатилади, нам бўлган қипиқлар хонадан чиқариб ташланади.

Тухум қўйиш уялари ва тухум териш - уяларни мунтазам равишда алмаштириб туриш ва тоза ҳолатда сақлаш лозим. Товуқхонага меъёр бўйича ҳар бир тухум қўйиш уяларига 4-5 бош товуқ ҳисобидан қўйилади.